

Živko ANDRIJAŠEVIĆ*

О НАУЧНОМ ДЈЕЛУ АКАДЕМИКА DIMITRIЈА VUЈOVIĆА

Апстракт: У развоју историјске науке друге половине XX вијека, једно од најзначајнијих мјеста припада академик у Димитрију Вујовићу. Од прве књиге, која се појавила 1962. године, па до последње из 1994. године, уочљива је иновацијска компонента његовог стваралаштва у избору тема и концепирању дјела, као и стално увећавање количине нових знања на основу свеобухватних архивских истраживања. Вујовић је такође први почео да у црногорској историографији третира теоријске и идејне аспекте историјских појава, али и да научно анализира најважнија историјска дешавања и процесе, који су одређивали главне правце историје Црне Горе. Своја најважнија истраживања посветио је политичкој историји Црне Горе XIX и XX вијека, методолошким проблемима историјске науке, црногорском националном питању. Поред знања за истраживање прошлости Црне Горе, као и за развој историјске науке у Црној Гори, научно дјело академика Димитрија Вујовића имало је, а и данас има, важну улогу у формирању јавног мишљења, односно, идентитетских и политичких увјерења.

Кључне ријечи: уједињење Црне Горе и Србије, Подгоричка скупштина, црногорско национално питање, дипломатска историја Црне Горе

У развоју науке у Црној Гори, историјска наука је у другој половини XX вијека имала посебно важну улогу. Засигурно ни једна друштвена наука није остварила такве истраживачке резултате, па ни такав утицај на друштвену и јавну мисао. Али, исто тако, ни једна друштвена наука у Црној Гори није имала тако динамичну путању сопственог усавршавања и развоја, коју је пратило стално увећавање суме знања и умножавање методолошких

---

* Prof. dr Živko Andrijašević, Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore

obrazaca u njenoj prezentaciji. Za samo nekoliko decenija razvitka istorijske nauke u Crnoj Gori poslije 1945. godine, čije institucionalno središte predstavlja Istorijski institut (1948), njena produkcija je, u najvećoj mjeri, uspjela da dostigne moderan, kritički intoniran i istraživački utemeljen iskaz. Takva je barem obilježja istorijska nauka uglavnom imala u Crnoj Gori do sredine osamdesetih godina XX vijeka.

U razvoju istorijske nauke druge polovine XX vijeka, jedno od najznačajnijih mjesta pripada akademiku Dimitriju Vujoviću. Od prve knjige, koja se pojavila 1962. godine, pa do posljednje iz 1994. godine, uočljiva je inovacijska komponenta njegovog stvaralaštva u izboru tema i koncipiranju djela, kao i stalno uvećavanje količine novih znanja na osnovu sveobuhvatnih arhivskih istraživanja. Vujović je takođe prvi počeo da u crnogorskoj historiografiji tretira teorijske i idejne aspekte istorijskih pojava, ali i da naučno analizira najvažnija istorijska dešavanja i procese, koji su određivali glavne pravce istorije Crne Gore u XIX i XX vijeku.

O naučnom djelu Dimitrija Vujovića dosta je pisano, i to različitim povodima i sa različitim naučnim i vannaučnim pristupima. Prikazi njegovih knjiga imali su uglavnom adorativni karakter, ali je bilo i kritičkih osvrta i osporavanja pojedinih Vujovićevih naučnih stanovišta. Naravno da su se kritički napisi odnosili na knjige u kojima su kritičari prvenstveno prepoznavali savremena ideološko-politička značenja, a ne djela o događajima u prošlosti. Vujovićevi radovi o crnogorskom nacionalnom pitanju i crnogorskoj 1918. godini izazivali su uglavnom politički motivisane autore, uglavnom neistoričare, da im kontriraju studijama i knjigama. O djelu Dimitrija Vujovića objavljen je i zbornik radova u izdanju CANU, u kome se uglavnom daje vrijednosno neutralan pregled njegovog stvaralaštva.

Kada je riječ o vrednovanju istoričarevog djela, ono može da ima nekoliko pristupa: vrednovanje sume novih znanja koju donosi, vrednovanje metoda i naučnog mišljenja o predmetu djela, vrednovanje uticaja koje djelo ima na razvoj nauke i uticaja na javno mišljenje. Razmišljanje o istoričarevom djelu, njegovom značenju za razvoj nauke kojoj pripada i uticaju na društvenu misao u zajednici u kojoj je nastalo, upravo može poslužiti kao određenje glavnih pravaca ovoga rada o naučnom djelu akademika Dimitrija Vujovića.

Akademik Dimitrije Vujović je svoja najvažnija naučna djela posvetio političkoj istoriji Crne Gore XIX i XX vijeka, metodološkim problemima istorijske nauke, crnogorskom nacionalnom pitanju. Vujović je autor knjiga: „Ujedinjenje Crne Gore i Srbije” (1962), „Godine ratne (Iz borbe

u Cetinju i italijanskim logorima 1941–1943) (1968), „Knjeginja Darinka — politička aktivnost” (1968), „Crna Gora i Francuska 1860–1914” (1971), „Crnogorski federalisti 1919–1929” (1981), „Prilozi izučavanju crnogorskog nacionalnog pitanja” (1987), „Podgorička skupština 1918” (1989), „Francuski masoni i jugoslovensko pitanje 1014–1918” (1994), „Ratna saradnja Crne Gore i Francuske 1914–1916” (1994). Objavio je i veliki broj istraživačkih radova iz diplomatske, vojne i društvene istorije Crne Gore XIX i XX vijeka, o parlamentarnom životu i djelovanju političkih stranaka od 1918. do 1929. godine, metodološkim problemima istorijske nauke, crnogorskom nacionalnom pitanju. Navodimo neke od Vujovićevih radova; „Oslobođenje Skadra 1918. i stanje na crnogorsko-albanskoj granici” (1960), „Crnogorsko-turski pogranični problemi i Plamenčeva misija u Carigradu 1866. (1963), „Borba Rusije i Francuske za uticaj na spoljnu politiku Crne Gore i kampanja protiv knjaza Nikole 1867. godine” (1964), „Odnosi između Crne Gore i Francuske za vrijeme Prvog svjetskog rata” (1964), „Zahtjev knjaza Danila za uspostavljanje direktnih diplomatskih veza između Crne Gore i Turske” (1965), „Francuski dokumenti o crnogorsko-bugarskim odnosima” (1965), „Crnogorski dobrovoljci iz SAD u Prvom svjetskom ratu” (1965), „Ostroška skupština” (1967), „O naučno-istraživačkom radu u Crnoj Gori” (1968), „Građanske i političke stranke u Crnoj Gori u periodu formiranja KPJ” (1969), „Angažovanje francuske diplomatije u sporu oko Veljeg i Malog brda” (1969), „Francuski diplomati o Bokeljskom ustanku 1869” (1970), „Narodna radikalna stranka u Crnoj Gori od izbora za Ustavotvornu skupštinu do Zemaljske konferencije u decembru 1921” (1973), „Specifičnosti razvitka crnogorske države” (1973), „Začeci crnogorskog federalističkog pokreta 1919–1922” (1977), „Značaj crnogorsko-turskog rata 1876–1878. za društveno-ekonomski i nacionalno-politički razvitak Crne Gore” (1977), „Parlamentarni izbori 1925. i konstituisanje Crnogorske federalističke stranke” (1978), „O etnogenezi Crnogoraca i marksističkom opredjeljenju nacije” (1981), „Saveznici i crnogorske finansije 1914–1921” (1986), „Teze o nekim idejnim i teorijsko-metodološkim problemima izučavanja istorije Crne Gore” (1987), „Štrosmajer i Crna Gora” (1992), „Politička iskušenja historiografije” (1994).

Prva knjiga akademika Dimitrija Vujovića „Ujedinjenje Crne Gore i Srbije” (1962) odnosi se na ključni događaj crnogorske istorije XX vijeka, kojim se okončava crnogorska državna nezavisnost, ali i jedna epoha u njenoj istoriji. Sa današnjeg stanovišta, riječ je o događaju koji je polazna tačka crnogorskog političkog i identitetskog konflikta. Zato Vujović

u predgovoru kaže da je predmet njegovog interesovanja jedno od najinteresantnijih i najvažnijih pitanja novije crnogorske istorije, koje kasnije obilježava cjelokupni politički život Crne Gore. Vujović se, tako, već prvom knjigom, svjesno prihvatio teme koja je naučno izazovna i značajna, ali i politički aktuelna. Svoj naučni zadatak definisao je kao kritiku velikosrpske politike rješavanja crnogorskog nacionalnog pitanja i kritiku separatističke i uskoinastičke politike kralja Nikole, sa marksističkog stanovišta.

Proces, čin i posljedice ujedinjenja Crne Gore i Srbije 1918. godine, Vujović je obradio na osnovu prvorazredne i nekorisćene arhivske građe iz jugoslovenskih arhiva, kao i nekoliko inostranih arhivskih fondova i objavljenih zbirki. On je najprije ukazao na srpsko-crnogorske odnose, zatim na društveno-ekonomske karakteristike Crne Gore koje su usloville da se ujedinjenje sa Srbijom smatra nužnošću, te na stavove velikih sila prema crnogorsko-srpskim odnosima i radu srpske vlade na ujedinjenju tokom Prvog svjetskog rata. Jedno poglavlje knjige posvećeno je djelovanju crnogorske emigrantske vlade sa ciljem očuvanja državne nezavisnosti Crne Gore poslije završetka rata, kao i djelovanju srpske vlade na sprovođenju njene koncepcije ujedinjenja dvije države. Vujović je naučno obradio Podgoričku skupštinu i Božićnu pobunu, djelovanje crnogorske emigrantske vlade poslije 1918. godine, stav velikih sila prema Crnoj Gori, te stanje u Crnoj Gori od 1919. do 1925. godine. Dodatak studiji je odjeljak o stavu Komunističke partije Jugoslavije, tada vladajuće partije, prema ujedinjenju Crne Gore i Srbije. Vujović na početku navodi da su Crna Gora i Srbija dvije (novovjekovne) srpske države, koje su od postanka težile ujedinjenju. Tokom Svjetskog rata srpska vlada je počela da djeluje u pravcu njihovog ujedinjenja, odnosno prisajedinjenja Crne Gore Srbiji. Srpska vlada se, kako objašnjava, zalagala za velikosrpsku koncepciju ujedinjenja, koja nije uvažavala crnogorsku posebnost i njeno državno pravo. Analizirajući odluke Podgoričke skupštine, on kaže da je ujedinjenje bilo bezuslovno i da je ono faktički značilo prisajedinjenje Crne Gore Srbiji. Crna Gora nije stupila u jugoslovensku državu, već je postala dio Srbije. Vujović je na osnovu izvora srpske vlade dokazao da je sprovođenje ovog procesa izvedeno pod njenim nadzorom i u njenoj organizaciji. Za izbore za Podgoričku skupštinu kaže da su bili nedemokratski, a da je čitav rad skupštine bio prožet velikosrpskim duhom. Na osnovu ovih stavova, može se zaključiti da je „ujedinjenje” kakvo je izvršeno 1918. godine, samo službeni i

kolokvijalni naziv za prisajedinjenje Crne Gore Srbiji, koji je i Vujović uzео za naslov knjige.

Od pojave Vujovićeve knjige do danas, mnogi istoričari su se bavili ovom temom, ali nova znanja, zasnovana na novim izvorima, nijesu donijeli. Jedino što je novo u vezi sa pitanjem ujedinjenja Crne Gore i Srbije, bila su nova tumačenja ovog procesa i čina, i to više sa političko-ideološkog nego naučnog stanovišta. Nedugo poslije izlaska knjige pojavio se prikaz u kome se kaže da je Vujović politički nepristrasno pristupio izučavanju ovog pitanja, da bi tri godine kasnije (1965), u prestižnom jugoslovenskom časopisu, objavljen kritički osvrt na Vujovićevu knjigu. Autor ovog osvrta kaže da osnovne Vujovićeve teze teško da mogu izdržati solidnu i nepristrasnu naučnu kritiku. Njegove teze naziva jednostranim, a određenja koja na osnovu njih izvodi, smatra spornim i neprihvatljivim. Tako je u Vujovićevoj interpretaciji, kako se kaže, Podgorička skupština prikazana nezakonitom i protivnarodnom radnjom, koja je u interesu velikosrpske buržoazije likvidirala Crnu Goru. Isto tako i Božićna pobuna je u Vujovićevoj interpretaciji dobila karakter narodnog pokreta protiv srpske okupacije, komiti status boraca za narodna prava, a crnogorska emigrantska vlada status legitimnog zastupnika interesa crnogorske države. Kritiku koju Vujović upućuje bjelašima i zelenašima, autor smatra moralisanjem. Kasnije je jedan publicista u knjizi o postanku i razvoju crnogorske nacije (S. Brković) obilato koristio podatke iz Vujovićeve knjige, ali je njenog autora okarakterisao kao lažno pristrasnog istoričara, koji pokazuje nerazumijevanje događaja o kojima pretenduje da sudi. Vujovićeva knjiga naročito je postala aktuelna početkom devedesetih godina XX vijeka, u vrijeme raspada jugoslovenske države, kada dolazi do velikih političkih i idejnih rasprava u crnogorskom društvu. Sučeljene strane vodile su rasprave o ključnim pitanjima iz novije crnogorske prošlosti, tražeći u istoriji najvažnija uporišta za svoja stanovišta u sadašnjosti. Jedna od najaktuelnijih istorijskih tema u ovim raspravama bilo je ujedinjenje Crne Gore i Srbije, odnosno, Podgorička skupština. Jedna strana je koristila Vujovićevu knjigu kao najvažnije naučno uporište za stav da je Crnoj Gori 1918. godine nanesena nepravda, dok je druga osporavala istinitost Vujovićeve elaboracije argumenata.

Poslije knjige „Ujedinjenje Crne Gore i Srbije” Vujović je objavio knjigu memoarsko-dokumentarističkog karaktera („Godine ratne”), koja se odnosi na autorovo učešće u oslobodilačkom pokretu tokom Drugog svjetskog rata, a zatim je objavio studiju o knjeginji Darinki i njenom političkom djelovanju. On navodi da je knjiga o knjeginji Darinki nastala

kao „uzgredan produkt” istraživanja druge teme, te da je pisao bez velikih pretenzija. Današnji pobornici rodne senzitivnosti, primjetili bi da je riječ o prvoj knjizi u crnogorskoj historiografiji koja je posvećena ulozi jedne žene u nacionalnoj povijesti. Vujović i navodi da je knjeginja Darinka bila prva žena koja je igrala izvjesnu ulogu u političkom životu Crne Gore, s tim da joj takvu ulogu nije osigurala sama pozicija knjeginje, već umijeće i ambicija. Kroz prikaz njene političke djelatnosti on je napravio portret njene političke ličnosti, ali je i označio mjeru njenog uticaja na politiku Crne Gore u vrijeme knjaza Danila i prvih godina vladavine knjaza Nikole. Političko djelovanje knjeginje Darinke podudara se sa najvećim preokretom u spoljnopoličkoj orijentaciji Crne Gore u XIX vijeku, kada je učinjen pokušaj da se „crnogorsko pitanje” izvede iz kruga isključive ruske nadležnosti i učini problemom velikih sila koje su zainteresovane za sudbinu Osmanskog carstva. Vujovićeva studija prvi put pokazuje kako se pod uticajem različitih struja, na Dvoru oblikovala državna politika i kako je knjeginja Darinka taj uticaj ostvarivala. Državna politika jeste politika jednog pravca, ali dok se dođe do tog pravca, sudaraju se različiti uticaji, interesi, eksponenti, mišljenja... Na kraju pobjeđuje onaj pravac za koji se opredijeli vladar. Upravo je knjeginja Darinka bila jedan od tih činilaca u oblikovanju vladarevog mišljenja. Političko djelovanje knjeginje Darinke, onako kakvim ga predstavlja Vujović, primjer je politike iz sjenke, jer ona formalno nije imala ni jednu državnu funkciju, osim protokolarne. Kao i svaki politički uticaj, i njen je imao različite faze i mijene, i Vujović je pratio njegov dvanaestogodišnji tok. Koristeći inostrane izvore, on je prikazao i stanovišta predstavnika velikih sila o ulozi i uticaju knjeginje Darinke na državnu politiku, koji su njeno političko djelovanje stalno nadgledali. Tako je Vujović istoriografski povezo: dvor, diplomatiju, intrige i politiku, sa jednom obrazovanom i ambicioznom ženom.

Kada se 1971. pojavila Vujovićeva knjiga „Crna Gora i Francuska 1860–1914”, crnogorska historiografija dobila je prvu naučnu monografiju o spoljnim odnosima Crne Gore i jedne velike sile. Na osnovu prvorazredne arhivske građe iz stranih i domaćih arhiva, Vujović je ukazao na francusku politiku prema Crnoj Gori — od posljednje godine vladavine knjaza Nikole do početka Prvog svjetskog rata, na političke, privredne i prosvjetno-kulturne odnose dvije zemlje, ali i na spoljnopoličke relacije Crne Gore sa drugim velikim silama, ukoliko je u njima postojala francuska involviranost ili zainteresovanost za njih. Ipak, ovo je dominantno knjiga o francuskoj politici prema Crnoj Gori, a manje o odnosima dvije

države. Zato je i značaj prve knjige o odnosima Crne Gore i jedne velike sile bio u tome što se iz njenog sadržaja prepoznaje model politike koju velike sile vode prema malim državama i njihovim težnjama. Ovakva istraživanja, koja otkrivaju prirodu politike i međunarodnih odnosa, razbijaju nam političke predrasude o sebi i drugima, posebno naše predubjeđenje o sopstvenoj dimenziji i značenju. Kada pratimo iscrpnu prezentaciju francuske politike prema Crnoj Gori, uočavamo jedno opšte mjesto u međunarodnim odnosima, koje se često previđa: male zemlje izazivaju pažnju velikih sila jedino ako koriste ili smetaju nekom njihovom interesu.

Nakon zanimanja za spoljnopolitičke odnose Crne Gore, Vujović se narednom knjigom ponovo vratio izučavanju njenog unutrašnjeg političkog života. Riječ je o monografiji „Crnogorski federalisti 1919–1929”, koja je objavljena 1981. godine. Ova knjiga je, kako sam Vujović konstatuje, na izvjestan način nastavak njegove knjige „Ujedinjenje Crne Gore i Srbije 1918”, jer je posvećena jednom od političkih pokreta koji su proizašli iz stanja koje je stvoreno 1918. godine. On kaže da poslije 1918. godine započinje novi politički život Crne Gore, ali nastaje i crnogorski nacionalni pokret, koji je u političkim strankama imao organizaciono uporište. Vujović upotrebljava baš ovu sintagmu: „crnogorski nacionalni pokret”, iako objašnjava da se ciljevi ovog pokreta ne svode na rješavanje nacionalnog pitanja. Glavna težnja crnogorskog nacionalnog pokreta je rješavanje „crnogorskog pitanja”, što ne znači da se ono može organičiti na priznavanje crnogorske nacionalne posebnosti, već „crnogorsko pitanje”, kako on objašnjava, pored nacionalnog, obuhvata i državno pitanje, odnosno pitanje uređenja države i rješavanja korpusa ekonomskih, kulturnih i političkih problema Crne Gore. U studiji o crnogorskim federalistima Vujović je ukazao na društveno-političke okolnosti u kojima nastaje i djeluje Crnogorska federalistička stranka (kasnije Crnogorska stranka), zatim je analizirao njeno izborno i parlamentarno djelovanje, i što je posebno značajno, njenu ideologiju i političku misao. Federalisti su, prema njegovom mišljenju, imali najrazvijeniju političku i nacionalnu misao, ali su njihove „intelektualne snage bile skromne i teorijski nivo njihove političke misli nije bio zavidan”. Ipak, dodali bismo, u tadašnjim crnogorskim okolnostima oni su, poslije komunista, stranka sa oblikovanim i razuđenim teorijskim i ideološkim diskursom.

I ovom knjigom Vujović je napravio inovaciju u crnogorskoj istoriografiji, jer je po prvi put predmetom naučne monografije u Crnoj Gori postala politička misao i ideologija političke stranke. Ovakav istraživački zadatak uveo je u crnogorsku istoriografiju i štampu kao prvorazredni

izvor, jer za javnu misao gotovo da i nema važnijih i relevantnijih izvora. Ovaj metodološki i saznanji iskorak — od činjenica i događaja ka idejama i mišljenju, predstavlja obrazac za moderno izučavanje političke istorije Crne Gore. Ali, nažalost, kasniji istraživači stranačkog i parlamentarnog života Crne Gore između dva svjetska rata, nijesu uspjeli da primijene Vujovićev metodološki i tematski obrazac.

Tokom višedecenijskog naučnog rada, Vujović se, pored političke istorije Crne Gore u XIX i XX vijeku, bavio i izučavanjem crnogorskog nacionalnog pitanja. Njegovo zanimanje za ovu temu obuhvatalo je različite aspekte: istraživanje političkih dešavanja i procesa koji su imali važnu ulogu u nastajanju crnogorskog nacionalnog pitanja, teorijsko definisanje crnogorskog nacionalnog pitanja, istorijska osnova crnogorskog nacionalnog pitanja, analiza njegovog istoriografskog tretmana... Radove koji iz različitih aspekata tretiraju ovu naučnu temu, Vujović je objedinio u knjigu „Prilozi izučavanju crnogorskog nacionalnog pitanja” (1987). Knjigu čini četrnaest radova, tematski grupisanih u četiri cjeline. Prvi dio knjige čine članci o specifičnostima crnogorske države i društva do 1918. godine, drugi o 1918. i stvaranju Jugoslavije, a treći dio čine tri članka: o nenaučnim pristupima crnogorskom nacionalnom pitanju, etnogenezi Crnogoraca i marksističkom opredjeljenju nacije, te o istorijatu principa nacionalnosti. Četvrti dio knjige sadrži Vujovićeve kritičke i analitičke osvrtne na obradu tema iz istorije Crne Gore. Iz sadržaja knjige može se uočiti da dio koji se tematski direktno odnosi na crnogorsko nacionalno pitanje nije dominantan, ali da se većina radova ipak odnosi na istorijske okolnosti i dešavanja koja je neophodno poznavati da bi se ovo pitanje razumjelo. Ujedinjenje Crne Gore i Srbije 1918. godine za Vujovića je, sasvim opravdano, događaj bez kojeg ovo pitanje ne bi u javnom i političkom životu imalo onu izuzetnu dinamiku i snagu. Kada je riječ o definisanju crnogorske nacionalne individualnosti i njenoj genezi, Vujović u svojim radovima formira koncepciju o nastanku crnogorske nacije, tretirajući crnogorsko nacionalno pitanje kao naučno, a ne političko pitanje. Svoj stav, odnosno, svoju koncepciju, on smatra rezultatom naučnog promišljanja i metoda, a ne iskazom ličnog afiniteta ili političkog uvjerenja. Prema njegovom mišljenju, formiranje crnogorske nacionalne individualnosti počinje poslije 1878. godine, jer tek tada dolazi do razvoja modernog građanskog društva. Jasno je da ovakav Vujovićev stav počiva na marksističkom određenju nacije, koje postojanje nacionalne svijesti uslovljava klasnim položajem. Vujović konstatuje i da se crnogorska nacionalnost izdvojila iz srpskog etničkog korpusa, tako da svijest o crnogorskoj

nacionalnoj posebnosti ne isključuje i svijest Crnogoraca o pripadnosti srpskom narodu. Crnogorska i srpska svijest Crnogoraca se, dakle, uzajamno ne negiraju, i za njega nije sporno da su Crnogorci etnički Srbi, ali da imaju čitav niz posebnosti koji im u tom srpskom narodnosnom korpusu obezbjeđuju prepoznatljivost. Prema njegovom mišljenju, od 1918. godine počinje da jača crnogorska individualnost, prvenstveno kao nacionalna individualnost, zatim kao refleks na negiranje i potiranje crnogorske posebnosti, pa i kao refleks na državnu negaciju Crne Gore na kojoj ova individualnost počiva. Preobražaj srpske svijesti u velikosrpsku, kaže Vujović, dovodi do negacije crnogorske nacionalne posebnosti i negacije prava koja su se na toj posebnosti zasnivala. Takvo „negativno istorijsko iskustvo” rezultiralo je snaženjem crnogorske nacionalne svijesti, pa i njenom konfrontiranju sa srpskom. U periodu između dva svjetska rata, smatra on, „dolazi do formulisanja svijesti o posebnoj crnogorskoj naciji”, što nije urađeno za vrijeme postojanja nezavisne crnogorske države. Tako su se, prema Vujovićevom mišljenju, iz srpske etničke mase formirale dvije nacionalne individualnosti: srpska i crnogorska.

Ovakvim stanovištem o genezi i karakteru crnogorskog pitanja, Vujović smatra da je saopštio potpunu naučnu istinu, kao i da je to stav istoričara-naučnika, a ne pobornika jednog ili drugog stanovišta. Prema njegovom sudu, naučna istina nalazi se između „neobjelaških” i „neozelenaških” shvatanja, koje podjednako smatra nacionalističkim. Njihove stavove osporava ne zbog toga što su prosrpski ili procrnogorski, već zbog toga što smatra da nijesu naučno utemeljeni.

Poslije knjige odabranih radova koji iz različitih aspekata tretiraju crnogorsko nacionalno pitanje, Vujović se narednom knjigom ponovo vratio svojoj prvoj istraživačkoj oblasti. Monografijom „Podgorička skupština” analizirao je dešavanja i procese iz 1918. godine, s tim što je njegova prezentacija konciznija nego u knjizi iz 1962. godine. U odnosu na svoju prvu knjigu o ujedinjenju Crne Gore i Srbije, sada je saopštio i nove činjenice na osnovu domaćih, ali i obilja inostranih izvora, uglavnom italijanske i francuske provenijencije. Kako navodi u Predgovoru, od pojave prve knjige, njegova je misao postala zrelija, ali je i fond podataka kojim je raspolagao postajao sve bogatiji. To mu je omogućilo da završni čin ujedinjenja Crne Gore i Srbije -Podgoričku skupštinu, obradi sveobuhvatnije i sa boljim vladanjem metodoloških postupaka u analizi građe. Imajuću u vidu vrijeme kada se knjiga pojavljuje, a to su pozne osamdesete godine XX vijeka, kada se nacionalizam polako vraća u javni život, Vujović kaže da je želio da se ovom knjigom suprotstavi nacionalističkim tumačenjima

jednog istorijskog događaja. Njegovi stavovi su, kako navodi, rezultat tumačenja dokumenata, a ne ličnih političkih nazora o Podgoričkoj skupštini. Vujović je kritikovao i one koji o istorijskim događajima pišu bez konsultovanja relevantnih izvora, tvrdeći da se bez dokumenata ne može suditi o istorijskim problemima i događajima.

Izvore u knjizi o Podgoričkoj skupštini Vujović je sistematizovao u četiri cjeline: „Pripreme”, „Zasjedanje”, „Odluke”, „Odjeci”. U svakom od ovih odjeljaka, Vujović je iscrpno prezentirao domaću i inostranu građu, tako da budućim istraživačima nije ostavljeno mnogo prostora za dopune ili ispravke. Jedino što uvijek ostaje, to je prostor za nova tumačenja ovog događaja i za drugačije metodološke pristupe nekim izvorima. Ipak, dva su moguća sporna mjesta njegovog pristupa temi. Najprije, kod Vujovića se dovoljno ne uočava da je politika srpske vlade prema Crnoj Gori 1918. godine, rezultat njenih davnašnjih strateških opredjeljenja, isto koliko i potreba političkog trenutka. I drugo, Vujović ne spori legitimnost odluka Podgoričke skupštine, iako je iz izvora koje prezentuje jasno da je riječ o kontrolisanom prevratu. On navodi da se, ako se polazi od važećeg Ustava Crne Gore, a od toga su „polazili” crnogorski kralj i emigrantska vlada, legalnost izbora i legitimnost odluka može osporavati, ali „ako se pođe od činjenice da je osnovni izvor legitimiteta narod, odnosno njegova volja i da je legitimno pravo naroda da mijenja društveno i državno uređenje, te da su odluke Podgoričke skupštine, u onom momentu, izražavale volju većine crnogorskog naroda, onda se te odluke mogu računati kao legitimne, a vlast iz njih proizašla kao legalna”. Istoričar Vujović se u ovoj situaciji našao pred raskršćem: da li za utvrđivanje legalnosti nekog čina sa državno-pravnim značenjem, treba polaziti od važećeg Ustava ili od volje naroda? Dakle, na jednoj strani državno pravo, na drugoj narodna volja. Vujović nema dilemu da narodna volja može biti osnovni izvor legitimiteta svake političke odluke, pa i ove. A kada je između ustavnog poretka i narodne volje, legitimitet na strani narodne volje, onda se radi o priznavanju legitimiteta revolucije ili organizovanog prevrata. Vujović takvu konstataciju, naravno, ne izriče, već na kraju studije pokušava da napravi balans između dvije političke strane u procesu ujedinjenja. On konstatuje da su „bjelaši” istupali u ime principa narodnosti, dok su „zelenaši” istupali u ime državnog prava. Kao istoričar, on ne daje pravo ni jednima ni drugima, već tvrdi da je „rješenje u sintezi onih komponenata iz oba ta pokreta koje udružene izražavaju nacionalne, socijalne i ekonomske interese i težnje crnogorskog naroda”.

Pri kraju naučno-istraživačkog djelovanja, Dimitrije Vujović se ponovo vratio problematici crnogorsko-francuskih odnosa. Studijom „Ratna saradnja Crne Gore i Francuske 1914–1916” nastavio je proučavanje crnogorsko-francuskih veza, upravo tamo gdje je stao knjigom „Crna Gora i Francuska 1860–1914”. Studija o crnogorsko-francuskoj ratnoj saradnji dominantno počiva na građi iz francuskog Ministarstva spoljnih poslova, Ministarstva rata i mornarice, te Ministarstva finansija, a tek manjim dijelom na građi iz crnogorskih arhiva. U knjizi je ukazano na politički aspekt saradnje Crne Gore i Francuske, zajedničko vojno djelovanje i ratne planove, ekonomski i humanitarni aspekt njihovog ratnog savezništva, kao i na stav francuske javnosti prema Crnoj Gori. Vujović je posebno ukazao na interesovanje francuske vlade prema crnogorskim političkim aspiracijama i stavove članova vladajuće porodice prema saveznicima. Pažnju francuske privlačila je i crnogorska politika prema Srbiji. Nastala na velikom fundusu novih izvora, ova knjiga donosi najpouzdanija svjedočanstva o posljednjim godinama nezavisne Crne Gore, a posebno o politici Francuske prema Crnoj Gori od 1916. do 1918. godine.

Posljednja knjiga Dimitrija Vujovića posvećena je stavovima francuskih masona u vezi sa jugoslovenskim pitanjem 1914–1918. godine. Francuski masoni su, kako objašnjava Vujović, bili jedan od spoljnih faktora u stvaranju jugoslovenske države, pored inostranih vlada, političkih stranaka i drugih međunarodnih organizacija. Na osnovu objavljene i neobjavljene građe o djelovanju francuskih masonskih loža, Vujović ne mistifikuje, niti apsolutizuje njihov politički uticaj i djelovanje, već upravo pokušava da utvrdi njegovu stvarnu mjeru. Ali, prije svega, da utvrdi politička stanovišta masona o planovima za obnovu Evrope i Balkana poslije završetka rata. Budući da su masoni u Francuskoj tokom rata imali znatan uticaj u francuskoj vladi i vojsci, srpska vlada je preko srpskih masonskih loža pokušavala da svoju koncepciju poslijeratne Srbije i Balkana populariše među francuskom braćom i da za nju dobije podršku. Vujovićeva istraživanja pokazuju da naklonost francuskih masona prema srpskim planovima nije u svim slučajevima bila bezrezervna. Sve do 1918. godine i završetka rata, francuski masoni su imali prepoznatljiv stav kada je u pitanju Balkan — razbiti Austrougarsku i omogućiti ujedinjenje njenih naroda u nacionalnu državu, a sve drugo je pripadalo krugu varijanata. Istina, jedna od tih varijanata bila je „grupisanje Jugoslovena u Veliku Srbiju”. Rezultati istraživanja Dimitrija Vujovića predstavljaju istoriografsku rekonstrukciju geneze njihovih stavova, kao i mjere njihovog uticaja u stvaranju jugoslovenske države. Knjiga potvrđuje uvjerenje da je

stvaranje jugoslovenske države politički projekat sila-pobjednica, koje su željele da se uz pomoć najuticajnijeg južnoslovenskog faktora, Srbije, riješe habsburškog nasljeđa na Balkanu. O motivima djelovanja francuske masonerije u tom pravcu, Vujović ne raspravlja, ali je jasno se oni mogu nazreti kroz analizu poslijeratnog prisustva francuskog kapitala u Jugoslaviji.

Pored monografskih publikacija, Dimitrije Vujović je objavio niz istraživačkih članaka u naučnim časopisima, koji se odnose na različite teme crnogorske i jugoslovenske novovjekovne prošlosti. Jedan tematski krug čine radovi o Crnoj Gori 1918. godine i događajima koji se odnose na proces stvaranja jugoslovenske države. Drugom tematskom krugu pripadaju radovi iz diplomatske istorije Crne Gore XIX vijeka, posebno o crnogorsko-osmanskim odnosima i ulozi Rusije i Francuske u spoljnoj politici Crne Gore. Jedan segment naučno-istraživačkog rada Dimitrija Vujovića čine članci o parlamentarnom životu Crne Gore između dva svjetska rata, a nekoliko radova posvećeno je i događajima u Crnoj Gori tokom Drugog svjetskog rata. Pored istraživačkih članaka, Dimitrije Vujović je u časopisima objavljivao i naučno-teorijske članke o crnogorskom nacionalnom pitanju, kao i metodološkim problemima izučavanja istorije Crne Gore.

U cjelini posmatrano, naučno djelo Dimitrija Vujovića donijelo je crnogorskoj historiografiji tematsku i metodološku inovativnost. Prvom knjigom istraživački je obradio kontroverzni događaj čije su interpretacije i političke refleksije intenzivno tangirale crnogorski javni život. Upravo u vrijeme kada se pojavila knjiga „Ujedinjenje Crne Gore i Srbije”, a to je početak šezdesetih godina XX vijeka, crnogorska historiografija dobila je nekoliko izuzetnih djela: knjigu Mirčete Đurovića o crnogorskim finansijama (1960), studiju Branka Pavićevića o crnogorsko-turskom ratu 1862. godine (1963), knjigu Đorđija Pejovića o iseljavanju Crnogoraca u XIX vijeku (1962). Za razliku od njih, Vujović se posvetio temi koja je istraživački zahtjevna, koliko i politički aktuelna, što u nedemokratskom sistemu nosi i čitav niz opasnosti. Imajući u vidu vrijeme u kome se knjiga pojavila, te Vujovićevu poziciju u tadašnjem sistemu i njegovu ideološku pripadnost, on je imao zadatak ne samo da naučno obradi jedan problem, već i da ponudi naučnu osnovu za formiranje zvaničnog stava prema ovom događaju. On nije pisao naučno djelo kao pobornik jednog od dva suprotstavljena politička tabora 1918. godine, ali ni kao pripadnik trećeg, iako priznaje da temi pristupa sa „marksističkog stanovišta”. Vujović je u ovoj knjizi skloniji političkoj arbitraži i donošenju suda (ili presude) i o jednima i o drugima, nego političkom ili naučnom opredjeljivanju

između dvije strane. Primjećuje se u njegovom odnosu prema događaju i akterima stav nekadašnjeg partijskog komesara. Ali, sve to što je on kao „komesar” rekao, nije bilo ni neutemeljeno ni neobjektivno, a ni suviše da se kaže. Vujovićeve neobjektivnost uglavnom se pokazuje kada izbjegava da saopšti ono što bi bilo potrebno da se kaže.

Teških iskušenja u koje historičara stavlja politizovana naučna tema, Vujović nije imao pišući knjigu o knjeginji Darinki. Ovom knjigom napravio je modernu političku biografiju člana vladajuće porodice, u kojoj se dominantno prikazuje unutrašnja strana politike i tehnologija političkog odlučivanja i uticaja. Inovativan je bio i predmet njegovog izučavanja, odnosno, crnogorski „junak istorije”. Monografijom „Crna Gora i Francuska 1860–1914” Vujović je uspostavio visoke historiografske standarde u izučavanju diplomatske istorije Crne Gore, prvenstveno kada je riječ o tematskoj strukturi, istraživačkoj osnovi i metodološkom pristupu u obradi naučnih pitanja. Njegova knjiga prvo je djelo u crnogorskoj historiografiji u kome se prikazuju politički i društveni odnosi Crne Gore i jedne velike sile, kao i politika jedne velike sile prema njoj. I Vujovićeve knjige o crnogorskim federalistima predstavlja, po mnogo čemu, inovaciju u crnogorskoj historiografiji. Najprije predmetom istraživanja, jer je riječ o prvoj knjizi koja se odnosi na djelovanje jedne crnogorske parlamentarne stranke, ali i na parlamentarni život Crne Gore u jugoslovenskoj državi. Inovativan je i njegov naučni metod, koji je primijenjen na izvore koji nijesu dominantno službenog, odnosno, institucionalnog karaktera. U historiografskoj obradi jednaka pažnja posvećena je događajima i idejama, što je logično kada je riječ o izučavanju političkih stranaka. Nakon knjige o crnogorskim federalistima, Vujovićevom knjigom „Prilozi izučavanju crnogorskog nacionalnog pitanja”, koja je nastala tematskim objedinjavanjem njegovih članaka i rasprava, u crnogorskoj historiografiji prvi put se pojavila naučna publikacija o ovoj temi. Iako je u pitanju hrestomatija, koja pretenduje da bude „prilog izučavanju”, a ne studija koja će cjelovito obraditi jednu naučnu temu, ova knjiga ipak emituje historičarevu koncepciju crnogorskog nacionalnog pitanja.

Pored značaja za izučavanje prošlosti Crne Gore, kao i za razvoj historijske nauke u Crnoj Gori, naučno djelo Dimitrija Vujovića imalo je, a i danas ima, važnu ulogu u formiranju javnog mišljenja, odnosno, identitetskih i političkih uvjerenja. Posebno su takav značaj imali njegovi radovi o ujedinjenju 1918. godine i crnogorskom nacionalnom pitanju. Ujedinjenje Crne Gore i Srbije 1918. godine manifestacija je podijeljenosti crnogorskog društva u vrijeme kada se ono dešava, ali i kasnije. Sve do 1918.

godine Crna Gora je imala sporove sa drugima, a tada počinje spor unutar nje same. Ovaj spor odmah počinju da tumače njegovi akteri, kao i pripadnici kasnijih političkih pokreta koji su u suprotstavljenim taborima iz 1918. godine imali svoje ideološke preteče. Taj bjelaško-zelenaški spor nije bio samo sukob između dvije koncepcije ujedinjenja, već je suštinski bio sukob između dvije nacionalne i državne ideje, između dva identiteta i u krajnjem — između dvije Crne Gore. Za legitimitet ove dvije političke grupacije i istorijsko uporište njihovih ideja i uvjerenja, važno je bilo dokazati koja je od suprotstavljenih strana 1918. godine bila u pravu i koja, u stvari, predstavlja onu „pravu” Crnu Goru. Da li je na prvoj strani ona politička grupacija koja se zalagala da Crna Gora postane dio velike zajednice i od svih posebnosti zadrži samo jednu — onu u istoriji, ili su u pravu oni koji su se zalagali za očuvanje crnogorske posebnosti, po mjeri njene istorije. Naučno djelo Dimitrija Vujovića o crnogorskoj 1918. godini, postalo je za obje strane građa za apologiju i osporavanja. Pri tome su od tog djela uzimali ono što im je za borbu bilo potrebno, a prećutkivali su ili negirali ono što im ne ide u prilog. I takođe, i jedni i drugi su imali negativan stav prema Vujoviću, smatrajući da je njegova objektivnost lažna, a tendencioznost stvarna. Privrženici političkih pokreta ili ideologija, za koje je historiografija nastavak političke borbe drugim sredstvima, smatraju protivnicima svakog ko se sa njima u potpunosti ne slaže, isto kao i one koji su apsolutno protiv njih. I obavezno, polazeći od sopstvenog primjera, oni neslaganje ne doživljavaju kao rezultat uvjerenja zasnovanog na tumačenju istorijskih činjenica, već kao rezultat interesa ili političkog uvjerenja.

Do naših dana aktuelni su i naučni radovi Dimitrija Vujovića o crnogorskom nacionalnom pitanju, koji prikazuju njegovu genezu i najvažnije manifestacije. U knjigama o ujedinjenju Crne Gore i Srbije, Podgoričkoj skupštini i crnogorskim federalistima, kao i u nekoliko posebnih članaka, Vujović zagovara stanovište da su Crnogorci dio srpskog etničkog korpusa, da je njihova nacionalna svijest bila srpska, a da je poslije 1878. godine došlo do konstituisanja crnogorske individualnosti, koja nije bila konfrontirana sa srpskim nacionalnim osjećajem, već se smatrala njegovim izdankom. Kada 1918. dođe do negacije crnogorske posebnosti od strane velikosrpske politike, crnogorska individualnost će osnažiti i konstituisati se — ne kao izdanak srpske, već kao nacionalni identitet, samostalan od nje. „Negativno istorijsko iskustvo”, kako kaže Vujović, ubrzalo je rađanje svijesti o nacionalnoj individualnosti Crnogoraca. Tako je crnogorska posebnost iz postberlinske Crne Gore, prerasla u crnogorski nacionalni

identitet, odnosno crnogorsku naciju. Ovakvo istorijsko obrazloženje postanka i određenja crnogorskog nacionalnog identiteta, u velikoj je mjeri slično sa određenjem koje je 1945. Milovan Đilas iznio u svom članku o crnogorskoj naciji. I Đilasova koncepcija sadrži tezu o srpskim etničkim korijenima Crnogoraca i posebnoj nacionalnoj svijesti koja nastaje nakon 1878. godine. Kako smatra Đilas, Crnogorci su dio srpskog naroda, „srpska grana južnoslovenih plemena”, ali su u epohi razvoja kapitalističkih odnosa uspjeli da se konstituišu kao posebna nacija. Pored ovih koncepcija o skladnoj dvojnosti, postoje još dvije, sklone isključivosti. Prva, koja zagovara stanovište da su Crnogorci Srbi po etničkom porijeklu i nacionalnosti, a da je crnogorska nacionalna posebnost rezultat ideološkog inženjeringa komunističke vlasti. I druga, da su Crnogorci etnička i nacionalna posebnost još od dolaska na Balkan. Vujovićevo stanovište može se smatrati tzv. „srednjim putem” u definisanju crnogorskog nacionalnog identiteta. Prema njegovom tumačenju, koncepcija o Crnogorcima kao isključivo i oduvijek nacionalnim Srbima ili isključivo i oduvijek nacionalnim Crnogorcima, jedino je održiva ako se temelji na selektiranim ili loše protumačenim izvorima. Zbog toga je Vujović svoje stanovište o nacionalnom identitetu Crnogoraca utemeljio na njihovom cjelovitom i kontinuiranom iskazivanju sopstvenog narodnosnog i nacionalnog identiteta. Taj iskaz se tokom XIX i XX vijeka mijenjao, tako da mu je bilo najvažnije da dokaže koje je od ovih uvjerenja, u određenoj epohi, uistinu bilo njihovo. Aktuelnost ovog spornog pitanja, koje će spornim zadugo i ostati, čini i danas važnom koncepciju crnogorskog nacionalnog pitanja Dimitrija Vujovića, bez obzira što su nova tumačenja otkrila njene nedostatke i stanovišta koja su naučno neodrživa.

REZIME

U razvoju istorijske nauke druge polovine XX vijeka, jedno od najznačajnijih mjesta pripada akademiku Dimitriju Vujoviću. Od prve knjige, koja se pojavila 1962. godine, pa do posljednje iz 1994. godine, uočljiva je inovacijska komponenta njegovog stvaralaštva u izboru tema i koncipiranju djela, kao i stalno uvećavanje količine novih znanja na osnovu sveobuhvatnih arhivskih istraživanja. Vujović je takođe prvi počeo da u crnogorskoj historiografiji tretira teorijske i idejne aspekte istorijskih pojava, ali i da naučno analizira najvažnija istorijska dešavanja i procese, koji su određivali glavne pravce istorije Crne Gore u XIX i XX vijeku. Naučno djelo Dimitrija Vujovića donijelo je crnogorskoj historiografiji tematsku

i metodološku inovativnost. Vujović je uspostavio visoke historiografske standarde u izučavanju političke i diplomatske istorije Crne Gore, prvenstveno kada je riječ o tematskoj strukturi, istraživačkoj osnovi i metodološkom pristupu u obradi naučnih pitanja, ali je i bio začetnik izučavanja ideoloških koncepcija, koje su bile temelj političkog mišljenja u Crnoj Gori tokom XIX i XX vijeka.

Živko ANDRIJAŠEVIĆ

ON SCIENTIFIC WORK OF ACADEMICIAN DIMITRIJE VUJOVIĆ

Summary

In the development of historical science in the second half of the XX century one of the most prominent places belongs to Academician Dimitrije Vujović. From the first book, which appeared in 1962, up to the last one in 1994, one can perceive in his creative work the innovative component in picking the topics and conceptualizing the work, as well as the constant enhancement of the quantity of new knowledge obtained from his comprehensive archival investigations. Vujović has also been first in the Montenegrin historiography to address the theoretical and conceptual aspects of historical occurrences, and to give a scientific analysis of the most important historical events and processes, which determined the main courses of Montenegro's history in the XIX and XX century, as well. The scientific work of Dimitrije Vujović has brought the thematic and methodological inovativness to the Montenegrin historiography. Vujović has set up high historiographic standards in studying the political and diplomatic history of Montenegro, primarily when it comes to thematic structure, basis for research and methodological approaches to the processing of the scientific issues, and was pioneer in studying the ideological concepts, which represented the foundation of political reflection in Montenegro throughout the XIX and XX century.

Key Words: Unification of Montenegro and Serbia, Podgorica Assembly, Montenegrin national question, Diplomatic history of Montenegro